

**ВИЗНАННЯ ДЕРЖАВ У СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОГО
ПУБЛІЧНОГО ПРАВА
STATES' RECOGNITION IN MODERN SYSTEM OF PUBLIC
INTERNATIONAL LAW**

Волченко Н. В.,

к.е.н., доц., доцент кафедри міжнародних відносин

Сумський національний аграрний університет

Даценко Ю.Ю.,

студ. 3 курсу юридичного факультету

Сумський національний аграрний університет

Стаття присвячена аналізу теоретико-правових основ визнання держав у сучасній системі міжнародного публічного права. В роботі авторами здійснено спробу визначити необхідність і значення визнання у системі міжнародно-правових відносин, узагальнено відомості про понятійний апарат та проаналізовано основні теорії визнання держав.

Авторами визначається, що міжнародне визнання відіграє життєво важливу роль у політичному, безпековому, правовому, економічному та соціально-культурному розвитку держав. Воно забезпечує захист держави у рамках відносин, що регулюються міжнародним публічним правом, в тому числі через інститути наднаціонального рівня. Міжнародне визнання держави не може гарантувати успішну державність, проте його відсутність, безумовно, створює додаткові фактори ризику при функціонуванні у міжнародному середовищі.

Серед висновків проведеного дослідження можна зазначити, що основними факторами, що не дозволили врегулювати процес визнання держав та вимоги до нього на наднаціональному рівні є складність і різноманітність відносин, що виникають у процесі визнання, незрозумілість процесу розподілу

тягаря відповідальності між учасниками цього процесу, політичний характер даного явища. Проте, у будь якого випадку, визнання держави повинно відбуватися без порушення норм міжнародного публічного права.

Не будучи знаковим і “життєзабезпечуючим” для суб’єкта міжнародних відносин, воно все ж підсилює його конкурентні переваги на світовій арені. Факультативний характер самого акту визнання відповідно до декларативної теорії виключає суб’єктивні фактори та робить визнання незалежним від персонального ставлення вже існуючих учасників міжнародних відносин. Конститутивна теорія і постулат потреби акту визнання сьогодні не має підґрунтя у джерелах міжнародного публічного права, а отже не може пояснити процеси міжнародно-правового визнання.

На нашу думку, потрібно завжди враховувати причинно-наслідковий зв’язок між визнанням держави та тим, яким шляхом вона виникла. Проте, яким би чином не відбувся процес визнання та якими ознаками він би не характеризувався, головне, які наслідки він матиме для сторін визнання та міжнародно-правового порядку в цілому. Визнання впливає на членство у міжнародних організаціях, формування системи дипломатичних та консульських відносин, спроможність проявляти свою міжнародно-правову дієздатність та деліктоспроможність, а також формувати інститут правонаступництва.

Ключові слова: визнання держави, конститутивна теорія, деклараційна теорія, міжнародна правосуб’єктність, норми міжнародного права, дипломатичні відносини.

Article deals with the analysis of theoretical and legal bases of states’ recognition in the modern system of public international law. The authors try to determine the need and importance of recognition in the system of international legal relations, summarize information about the conceptual apparatus and analyze the basic theories of states’ recognition.

The authors determine that international recognition plays a vital role in the

political, security, legal, economic and socio-cultural development of states. It provides protection of the state within the framework of relations governed by public international law, including through institutions of the supranational level. International state's recognition can't guarantee a successful statehood, but its absence, of course, creates additional risk factors in international environment.

Among the conclusions of the study it is possible to note that the main factors, that don't allow to regulate the process of states' recognition and requirements to it at the supranational level, are the complexity and diversity of relations arising in the process of recognition phenomena. However, in any case, the recognition of the state must take place without violating the rules of public international law.

Being not significant and "life-sustaining" for the subject of international relations, it nevertheless strengthens its competitive advantage on the world stage. The optional nature of the recognition act itself, according to declarative theory, excludes subjective factors and makes recognition independent from the personal attitudes of existing participants in international relations. The constitutive theory and postulate of the need for an act of recognition today has no basis in the sources of public international law, and therefore can't explain the processes of international legal recognition.

In our opinion, the causal link between the recognition of the state and the way in which it arose must always be taken into account. However, no matter how the recognition process takes place and whatever features it is characterized by, the main thing is what consequences it will have for the parties to the recognition and the international legal order in general. Recognition affects membership in international organizations, the formation of a system of diplomatic and consular relations, the ability to exercise their international tort capacity, as well as to establish the institution of succession.

Key words: recognition of the state, constitutive theory, declaration theory, international legal personality, norms of international law, diplomatic relations.

Сучасні реалії міжнародних відносин характеризуються нестабільністю.

Процеси появи та формування нових державних утворень вимагають від світового співтовариства регулювання питання про їх визнання. В результаті держави, що визнають нові утворення, отримують тягар певної відповідальності перед світовою спільнотою за цей акт. Фактично визнання є не юридичною, а політичною дією. Трапляються випадки, коли утворення відповідає загальноновизнаним міжнародним публічним правом критеріям, а держави не визнають його як нову державу. Наявні і протилежні ситуації, коли держава не відповідає критеріям, проте її визнають.

Сьогодні визнання є надзвичайно важливим для держави, адже його відсутність може завадити їй бути активним гравцем на світовій арені. Також слід звертати увагу на територіальні претензії. Контроль над територіями завжди був та залишається головним тригером агресії, оскільки певні географічні регіони є вирішальними для отримання державами переваги в економічному, військовому, політичному та інших потенціалах. Актуальними підтвердженнями цієї тези можна вважати тривалі подекуди “законсервовані” конфлікти, агресію з боку Російської Федерації на сході України, анексію і подальшу мілітаризацію Криму, військову присутність РФ у невизнаних Південній Осетії, Абхазії та Придністров’ї. Ці приклади свідчать про дестабілізацію ситуації у системі міжнародного публічного права, адже визнання новоутворених держав може відбуватися із порушенням основоположних норм міжнародного публічного права.

Дослідження, що здійснюються у цій сфері стосуються досить широкого кола проблем. У загальному вигляді визнання держав розглядали у своїх роботах як вітчизняні, так і зарубіжні вчені: М. Баймуратов, Я. Броунлі [13], Г. Висока [1], А. Зленко, І. Литвиненко [6], Ф. Мартенс, І. Маринів [14], Л. Оппенгейм, Ю. Палєєва [11], М. Пітта [10], О. Тарасов, Д. Фельдман, Т. Цимбрівський [16] та інші. Деякі дослідники у цій сфері приділяли особливу увагу не самому значенню поняття “визнання”, а проблемі існування держав, які його не отримали, наприклад, Т. Далявська [15], В. Дівак [8], В. Іщенко [5] та інші. Нами здійснено спробу доповнити наявні дослідження розробкою

теоретико-правових основ визнання держав у сучасній системі міжнародного публічного права в цілому.

Метою статті є здійснення аналізу теоретико-правових основ визнання держав у сучасній системі міжнародного публічного права. Для того, щоб досягти мети авторами здійснено спробу визначити необхідність і значення визнання у системі міжнародно-правових відносин, узагальнено відомості про понятійний апарат та проаналізовано основні теорії.

Міжнародне визнання відіграє життєво важливу роль у політичному, безпековому, правовому, економічному та соціально-культурному розвитку держав. Визнання забезпечує захист держави у рамках відносин, що регулюються міжнародним публічним правом, в тому числі через інститути наднаціонального рівня. Міжнародне визнання не може гарантувати успішну державність, проте його відсутність, безумовно, створює додаткові фактори ризику при функціонуванні у міжнародному середовищі. Держави, які не мають повного міжнародного визнання, з більшою ймовірністю можуть стати об'єктами іноземної військової окупації та учасниками "гібридних" воєн. Обмежені дипломатичні відносини – невід'ємна умова невизнаних держав – підривають спроможність цих утворень розвивати свої політичні, безпекові та торговельні відносини з іншими визнаними державами, що призводить до економічної стагнації та соціальної ізоляції. У більш широкому розумінні визнання держав відіграє центральну роль у формуванні світової політики [1].

Коли виникає нова держава, інші стикаються з необхідністю прийняття рішення щодо визнання, чи невизнання нової держави. Визнання означає готовність мати справу з новою державою як членом міжнародного співтовариства. Першим прикладом в історії було визнання у 1648 р. Іспанією Сполучених Нідерландів, які проголосили свою незалежність у 1581 р. Іншим відомим прикладом є суперечка між Францією та Великобританією про статус Сполучених Штатів, коли вони проголосили свою незалежність [2, с. 83].

Дослідження понятійного апарату інституту визнання дозволяє зробити висновки про доволі широке трактування самого терміну "визнання держави".

З практики застосування термінів у юриспруденції міжнародно-правове визнання є офіційним дипломатичним актом, за допомогою якого існуючі держави роблять заяву про визнання нових держав чи урядів, інших органів, що дозволяє встановити з ними офіційні чи неофіційні, постійні чи тимчасові, повні або часткові відносини [3]. Визнання держав в такому сенсі виступає як різновид такого визнання.

Інститут енциклопедичних досліджень НАН України в Енциклопедії сучасної України під терміном “визнання держави” пропонує розуміти сукупність норм міжнародного права, які регулюють процес вступу новостворених держав у міжнародно-правові відносини [4]. Таке трактування терміну свідчить про те, що допускається відсутність певних офіційних документів з боку держав, які визнали новостворену одиницю державою. При цьому фактичної участі у міжнародно-правових відносинах в рамках існуючих норм міжнародного права вже буде достатньо, щоб говорити про визнання держави. Деякі дослідники [5, с. 209] визначають необхідність закріплення рішення щодо визнання через офіційний акт вищих органів держави.

І. Литвиненко [6, с. 239] ототожнює факт визнання з підтвердженням міжнародної правосуб'єктності нового утворення, а також формулює питання щодо правосуб'єктності невизнаної держави. У Конвенції Монтевідео про права та обов'язки держав вказано загальні критерії державності та характеристики, якими повинні володіти держави, щоб мати міжнародну правосуб'єктність. Держава як суб'єкт міжнародного права повинна: мати постійне населення, визначену територію, уряд, спроможність вступати у відносини з іншими державами [7]. Міжнародне звичаєве право не відносить визнання до критеріїв встановлення державності. Підтвердженням є вищенаведені характеристики, серед яких визнання відсутнє.

Необхідність чи факультативність визнання знайшла своє відображення у двох конкурентних теоріях: конститутивній і деклараційній теорії. Відповідно до конститутивної теорії, держава виникає виключно через визнання. Суть у тому, що лише після визнання держава стає повноправним членом світового

співтовариства. Декларативна ж теорія передбачає, що нова держава є частиною світового співтовариства *ipso facto*, оскільки вона виникає, а отже визнання не має юридичної сили, а нова держава може виникнути і без визнання іншими державами [8]. Відповідно до декларативної теорії визнання розглядається як політичний акт, а не необхідний елемент державності. Це майже не має значення, оскільки статус державності ґрунтується на фактах, а не на персональному ставленню іншої держави, і якщо державність є фактом, то визнання має бути автоматичним. Логічною є цінність встановлення примату об'єктивних правових норм над рішеннями, що мають політичний характер. Ця доктрина позбавляє держави права визначати правовий статус суб'єкта відповідно до власної політичної зацікавленості та інтересів. На нашу думку, логічним є домінування саме цієї теорії у сучасній практиці (рис. 1).

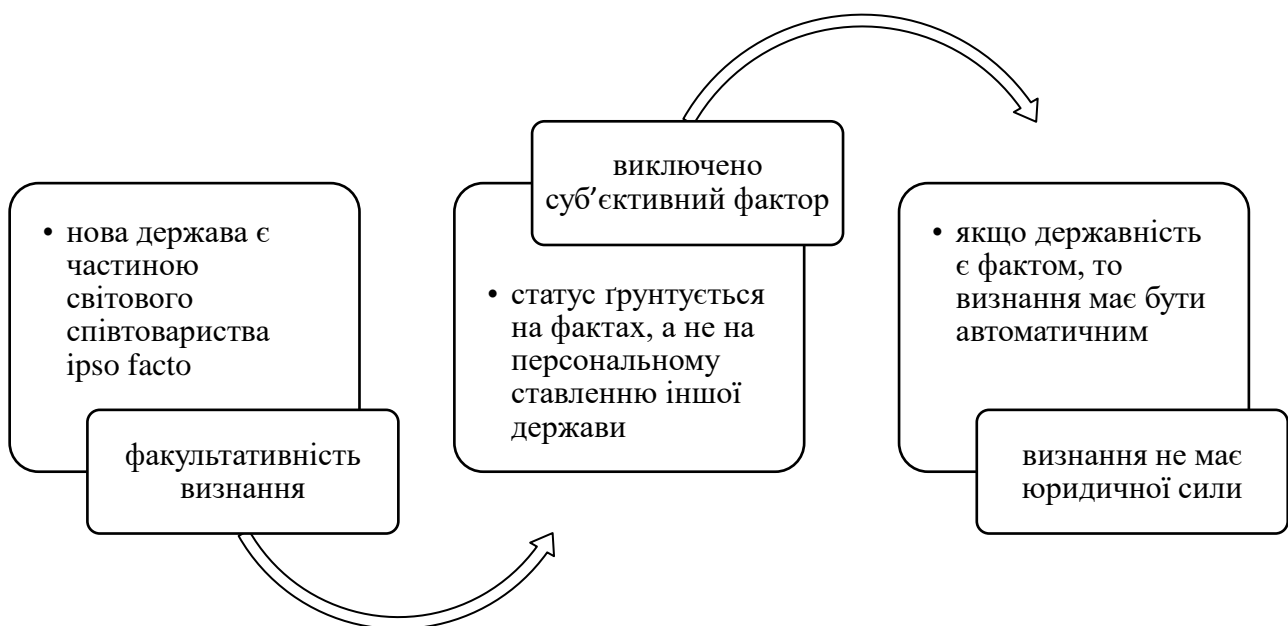

Рис. 1. Схематичне зображення обґрунтування домінування декларативної теорії визнання держав

Джерело: складено авторами

Аналізуючи наявні джерела міжнародного публічного права можна знайти твердження про необов'язковість акту визнання держави для політичного існування у Статуті Організації американських держав (1948). Стаття 9 Статуту прямо вказує на те, що «політичне існування держави не залежить від визнання

іншими державами. Навіть до визнання держава має право захищати свою цілісність і незалежність, забезпечувати її збереження та процвітання, а отже, організувати себе так, як вона вважає за потрібне, приймати закони, що стосуються своїх інтересів, управляти своїми послугами та визначати юрисдикції та компетенції її судів” [9]. У продовженні статті ідеться про обмеження таких можливостей виключно реалізацією прав інших держав. Отже, дотримання норм міжнародного права – це певний важіль, що дозволить невизнаній державі існувати відповідно до самого факту формування державності.

Повертаючись у контекст конститутивної теорії слід зазначити, що визнання базується на припущенні, що правовідносини між двома суб’єктами, які не підпорядковані вищому правовому порядку, можуть виникнути лише в результаті взаємного визнання міжнародної правосуб’єктності. Враховуючи той факт, що міжнародне право не має механізмів для визначення того, чи відповідає суб’єкт фактичним критеріям державності, прихильники конститутивної теорії підкреслюють важливість факту визнання вже існуючими державами нової. Конститутивна теорія не визначає конкретних критеріїв і порогових значень щодо кількості таких визнань. Відповідно до теорії можна стверджувати, що невизнана держава не матиме прав і обов’язків щодо дотримання норм світового порядку, а це означає, що вона може вчинити будь-які дії [10, с. 5 – 7]. Наприклад, така держава може здійснити вторгнення до будь-якої держави, або на її територію може здійснити вторгнення будь-яка держава.

Серед досліджених праць зустрічаються також підходи, що заперечують спроможність як декларативної, так і конститутивної теорії адекватно пояснити процеси міжнародно-правового визнання нових акторів міжнародних відносин [11, с. 60].

Можна також розмежовувати різні ситуації визнання держав відповідно до часу, коли такий акт відбувся. Наприклад, попереднім може вважатися визнання, що відбулося до остаточного розмежування та затвердження території за даною державою. У випадку Хорватії можна стверджувати, що визнання цієї держави Європейським Співтовариством та його державами-членами (разом з Австрією

та Швейцарією) 15 січня 1992 року було передчасним. Хорватія на той час (а також протягом кількох років після) фактично не контролювала близько третини своєї території [12, с. 461]. Це означає, що передчасне визнання в певному сенсі поспішне, а критерії державності в даному випадку однозначно не задовольняються у повному обсязі.

Існує розмежування визнання держав на явне та неявне [13]. Явним буде визнання через відкритий акт шляхом експрес-повідомлення, надсилання декларації, публічного оголошення чи дипломатичної ноти. Лаутерпахт дійшов висновку, що у разі визнання держави лише укладання двостороннього договору, який комплексно регулює відносини між двома державами, офіційне встановлення дипломатичних відносин і, ймовірно, питання консульської екsekватури, пояснює факт акту визнання [12, с. 93].

Тобто, привітання нової держави з одержанням суверенітету означатиме визнання цієї держави, як і офіційне встановлення дипломатичних відносин. А от факт участі двох держав (тієї, що вже існує, і тієї, що прагне визнання) взяти участь у переговорах і підписати багатосторонній договір, наприклад Статут Організації Об'єднаних Націй, жодним чином не означає визнання для другої. Практика показує, що багато держав-членів або їх уряди не визнаються іншими державами-членами. Справді, незалежно від визнання окремими державами, безсумнівно, сьогодні членство в ООН є потужним свідченням державності. Передумовою членства в ООН є факт існування саме як держави, а не іншого суб'єкта міжнародного публічного права відповідно до статті 4 Статуту ООН [12, с. 463 – 464]. І. Маринів зазначає, що ООН уникнула питання щодо остаточного врегулювання процесу визнання нових держав визначаючи у Резолюції 1974 р., що термін “держава” використовується без попереднього вирішення питання про визнання або про те, чи є держава її членом [14].

Важливим, на нашу думку, є також фактор причинно-наслідкового зв'язку між визнанням держави та тим, яким шляхом вона виникла. Негативне забарвлення процесів імплементації права народів на самовизначення, війн та збройних конфліктів, що можуть передувати потребі визнання нової держави, як

правило, штовхає інших суб'єктів до самоусунення від публічного проголошення своєї позиції. Як результат виникають невизнані держави, що можуть бути включеними до складу зовнішньої держави-покровителя, поглиненими метрополією, повернутими до складу держави-метрополії у вигляді автономії [15]. За найбільш позитивного сценарію вони будуть визнані пізніше.

Характерними юридичними ознаками визнання деякі автори [16] визначають односторонній характер, конкретну функціональну спрямованість та наміри створення міжнародно-правових зобов'язань.

Ставивши за мету здійснення аналізу теоретико-правових основ визнання держав у сучасній системі міжнародного публічного права ми у підсумку орієнтувалися на потребі врегулювання питання визнання держав у міжнародному публічному праві. Основними факторами, що не дозволили зробити це до сьогодні на наднаціональному рівні є складність і різноманітність відносин, що виникають у процесі визнання, незрозумілість процесу розподілу тягаря відповідальності між учасниками цього процесу, політичний характер даного явища. Проте, у будь-якому випадку, визнання держави повинно відбуватися без порушення норм міжнародного публічного права.

Не будучи знаковим і “життєзабезпечуючим” для суб'єкта міжнародних відносин, воно все ж підсилює його конкурентні переваги на світовій арені. Факультативний характер самого акту визнання відповідно до декларативної теорії виключає суб'єктивні фактори та робить визнання незалежним від персонального ставлення вже існуючих учасників міжнародних відносин. Конститутивна теорія і постулат потреби акту визнання сьогодні не має підґрунтя у джерелах міжнародного публічного права, а отже не може пояснити процеси міжнародно-правового визнання.

На нашу думку, потрібно завжди враховувати причинно-наслідковий зв'язок між визнанням держави та тим, яким шляхом вона виникла. Проте, яким би чином не відбувся процес визнання та якими ознаками він би не характеризувався, головне, які наслідки він матиме для сторін визнання та

міжнародно-правового порядку в цілому. Як зазначалося вище, визнання впливає на членство у міжнародних організаціях (ООН, Світовий банк, Міжнародний валютний фонд тощо), формування системи дипломатичних та консульських відносин, спроможність проявляти свою міжнародно-правову дієздатність та деліктоспроможність, а також формувати інститут правонаступництва.

Література

1. *Visoka G. Statehood and recognition in world politics: Towards a critical research agenda. Cooperation and Conflict. September 2021.* doi:10.1177/00108367211007876. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/00108367211007876#> (date of request: October 10th, 2021)
2. Malanczuk P. *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, seventh edition, USA, 1997, 449 p.
3. Визнання міжнародно-правове. Довідкова інформація інформаційно-правової системи ЛІГА: ЗАКОН. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/TS000108> (дата звернення: 05.09.2021)
4. Стріха М. В. Визнання держави // *Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [онлайн] / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005.* URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=33973 (дата звернення: 16.12.2021)
5. Іщенко В. В. Невизнані та частково визнані держави в сучасному міжнародному праві. *Вісник НТУУ "КПІ". Політологія. Соціологія. Право.* 2016. № 3/4 (31 – 32). С. 209 – 215.
6. Литвиненко І. Л. Визнання держав у міжнародному праві. *Університетські наукові записки.* 2005. № 1 – 2 (13 – 14). С. 238 – 243.
7. *Montevideo Convention on the Rights and Duties of States (1933).* URL: <https://www.jus.uio.no/english/services/library/treaties/01/1-02/rights-duties-states.xml> (date of request: October 14th, 2021)

8. Дівак В. В. Деякі проблеми міжнародно-правового визнання невизнаних держав. *Держава і право*. 2011. Вип. 52. С. 579 – 587

9. Charter of the Organization of American States. Signed at Bogota, on 30 April 1948. Registered on 16 January 1952 by the Pan American Union acting on behalf of the Contracting Parties // United Nations – Treaty Series. 1952. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20119/volume-119-I-1609-English.pdf> (date of request: November 25th, 2021)

10. Pitta M. Statehood and Recognition: the Case of Palestine. 2018. #6. URL: http://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/123175/1/TFM_Michele_Pitta.pdf (date of request: November 16th, 2021)

11. Палєєва Ю. С., Годорошко Т. А. Щодо теоретичного питання міжнародно-правового визнання держав у контексті сучасності. *Альманах міжнародного права*. 2017. Вип. 18. С. 57–63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/amp_2017_18_9 (дата звернення: 05.09.2021)

12. Malcolm N. Shaw QC International Law, Cambridge University Press, New York, 2008, 1542 p.

13. Ian Brownlie, CBE, QC, FBA Principles of public international law, seventh edition, Oxford University Press, New York, 2008, 784 p.

14. Маринів І. І., Морозова А. О. Деякі проблеми визнання ad hoc у сучасному міжнародному праві. *Право та інноваційне суспільство*. 2020. № 2 (15). С. 23 – 27. URL: http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Maryniv_Morozova15.pdf (дата звернення: 09.12.2021)

15. Далявська Т. П. Феномен невизнаних держав: політологічний аналіз: дис. ... к-та політ. наук: 23.00.02. Київ, 2016. 230 с.

16. Цимбрівський Т. Інститут визнання у сучасних міжнародно-правових відносинах. *Публічне право*. 2012. № 3 (7). С. 158 – 163. URL: <https://er.ucu.edu.ua/handle/1/934> (дата звернення: 09.11.2021)